

Motion

1975/76: 1862

**av herr Hermansson m.fl.
om åtgärder för ökad arbetstillfredsställelse**

Diskussionen om arbetet brukar särskilt uppehålla sig vid tillgången på arbete. Det finns också all anledning att understryka att det kapitalistiska samhället saknar förmåga att tillhandahålla arbete åt alla och att denna tendens förstärks under de periodiskt återkommande kriserna med deras massarbetslöshet och av den kapitalistiska strukturomvandlingen, som skapar avfolkning och en ständig reservarmé av arbetslösa, främst i regioner med industriell undersysselsättning.

Diskussionen om lönarbetarnas villkor handlar också om förhållandena på arbetsplatserna, dvs. om arbetstidens längd och förläggning, om riskerna i arbetslivet och om demokratiska rättigheter för lönarbetarna för att åstadkomma en maktförskjutning till deras förmån.

Dessa i och för sig viktiga saker har vänsterpartiet kommunisterna tagit upp i en rad andra motioner. De berörs i denna motion bara i den meningen att vi söker sätta in olika krav för att förbättra lönarbetarnas villkor i ett helhetsperspektiv.

Det vi främst vill beröra i denna motion är en i diskussionen ofta försummad sak, nämligen att utvecklingen syns leda till att allt flera arbeten är monotona och inte i och för sig kräver någon högre grad av yrkesskicklighet. Sådana arbeten ger inte lönarbetarna den tillfredsställelse som arbetet bör ge. Följden är vantrivsel i arbetet.

Allt fler arbeten monotona

Många blir kanske överraskade av påståendet att allt fler arbeten är monotona och kräver ringa yrkesskicklighet. Vi bibringas ju ofta den föreställningen att arbetsuppgifterna i det moderna samhället är mycket komplicerade och kräver en långvarig utbildning. Utbyggnaden av skolväsendet och den högre utbildningen motiveras ständigt med att arbetslivet ställer krav på ett stort antal högt utbildade. På ett sätt är detta riktigt. Det finns många yrken med ett snabbt stigande antal yrkesutövare, vilka verkligen behöver en lång och specialiserad utbildning. Utvecklingen är emellertid dialektisk. Samtidigt med att antalet yrkesutövare med specialiserade kunskaper stiger, ökar också antalet jobb där det endast krävs enkla kunskaper. Detta är en följd av den speciella form som arbetsfördelningen tar i det kapitalistiska samhället.

Arbetsfördelningen, som ju innebär en specialisering på olika arbetsuppgifter, förekommer i alla samhällen. En ökad arbetsfördelning utgör

en av förutsättningarna för det mänskliga framåtskridandet. Arbetsfördelningen kan emellertid ta sig olika former.

Den industriella utvecklingen har inneburit att många arbetsuppgifter, som krävde stora kroppskrafter och i förtid slet ut de arbetande, har övertagits av maskiner. De arbetandes roll inskränks under den kapitalistiska industrialiseringen i stor utsträckning till att sköta maskiner.

Mot tendensen att maskinerna övertar arbetsuppgifter, som kräver stora kroppskrafter, finns naturligtvis ingenting att invända. Man kan även finna exempel på att maskinen övertagit monotona arbeten. Samtidigt har emellertid nya sådana arbeten i stor omfattning uppkommit. Detta har framför allt skett genom att arbetsprocessen blivit alltmera komplicerad, samtidigt som den blivit alltmera sönderhackad i små arbetsmoment, så att varje arbetare blott tilldelas ett enda eller ett fåtal moment i arbetsprocessen, där varje sådant moment blott kräver begränsad yrkesskicklighet. Sitt mest tydliga uttryck har detta sätt att organisera arbetet fått i fabriker som organiserats enligt det löpande bandets princip. I stort sett allt arbete, som går under beteckningen tempoarbete, sker dock enligt i grunden samma princip.

Varje organisationsexperts ambition är att genom ytterligare specialisering av arbetsprocessen söka åstadkomma att varje arbetare bara sysslar med ett enda arbetsmoment. Ända sedan Adam Smiths dagar betraktas det som en självklarhet att ökad specialisering leder till höjd produktivitet.

Utvecklingen innebär att arbetaren blir underordnad maskinen i stället för att det borde vara tvärtom, något som för övrigt redan Karl Marx observerade.

I första delen av *Kapitalet* skrev han följande:

I manufaktur och hantverk betjänar sig arbetaren av verktyget. I fabriken tjänar han maskinen . . . Medan maskinarbetet till det yttersta angriper nervsystemet, hindrar det musklernas mångsidiga spel och undertrycker all fri kroppslig och andlig verksamhet. T. o. m. åtgärder för att underlätta arbetet blir tortyrmedel, ty maskiner befriar inte arbetare från arbetet utan arbetet från sitt innehåll. (s. 367—368)

Samma tendens på alla områden

Denna tendens förekommer inte bara inom tillverkningsindustrin. Samma tendens gör sig gällande också på de flesta andra områden. Som exempel kan nämnas kontorsområdet. Förr krävdes av den kontorsanställda en stor mångsidighet, men numera är arbetet i allt högre grad uppdelat på särskilda arbetsuppgifter; den ene ägnar sig uteslutande åt att skriva maskin, den andre åt att stansa hålkort, den tredje åt att sköta en adresseringsmaskin osv. Kontorsarbetet har därigenom i allt högre grad kommit att likna det arbete, som utförs i fabriker. Även på detta område minskar kravet på allsidig yrkesskicklighet.

Inom detaljhandeln är tendensen likartad. Snabbköpskassörskan ägnar sig uteslutande åt ett enda moment, andra personer ägnar sig helt åt prismärkning eller åt emballering osv.

Till och med på vårdområdet går utvecklingen åt samma håll. Medan tidigare alla de på ett sjukhus anställda fick utföra flera slags arbeten, sker nu en långtgående specialisering. Den ene ägnar sig uteslutande åt städning, den andre åt sterilisering, den tredje åt att förflytta patienter osv.

Förklaringen till att arbetsprocessen såväl inom industrin som på andra verksamhetsfält i ökad utsträckning organiseras på det angivna sättet med en mycket långtgående specialisering på i många fall en enda arbetsuppgift är inte svår att finna. Framför allt är det ekonomiska skäl som betingar utvecklingen; i det kapitalistiska företaget går ju allting ut på att skära ned kostnaderna i syfte att öka vinsten. Den som organiserar arbetet räknar med att arbetskraftskostnaderna blir lägre, om man inte behöver räkna med så stor mångsidighet hos de arbetande. Om föga eller inga yrkeskunskaper behöver krävas av den anställde, kan lönen nämligen sättas lägre, vartill kommer att man tror sig kunna räkna med att arbetet går fortare, om den som arbetar inte så ofta behöver övergå från en arbetsuppgift till en annan. En uppdelning av arbetet i smådelar innebär från arbetsköparens synpunkt också den fördelen att han lättare kan kontrollera arbetsprocessen. Mångsidigt kunniga arbetare kan däremot ha kontroll över verksamheten. På olika områden försvinner successivt kravet på mångsidig yrkesskicklighet bland de produktivt verksamma.

Kvinnorna drabbas

Utvecklingen i riktning mot att allt flera arbetsuppgifter blir monotona och kräver föga kunskaper har i särskilt hög grad kommit att drabba kvinnorna. Det finns ingen anledning att idealisera det arbete i hemmet som ända till nyligen varit många kvinnors enda möjlighet. Dock kan påpekas att hemarbetet i själva verket bjuder på ett stort mått av omväxling. Vid sitt utträde på arbetsmarknaden finner emellertid det stora flertalet kvinnor utan specialutbildning att de blir hänvisade till monotonna arbeten.

Detta kan i någon mån belysas av statistiska data från 1970 års folkräkning. Totalt fanns det enligt denna 1,2 miljoner yrkesverksamma kvinnor. Av dessa sysslade 168 000 med tillverkningsarbete inom industrin. Vidare fann man 274 000 på kontor, 146 000 i arbete inom handeln, 41 000 inom transportväsendet samt 337 000 på serviceområdet, inräknat biträden inom sjukvården. Tillhoppa gör det 966 000 eller 80 %

av alla yrkesverksamma kvinnor. Det är förmodligen ingen överdrift att påstå att större delen av dessa kvinnor har ett monotont arbete.

En annan kategori som förmodligen i stor utsträckning sysselsätts med monotona arbetsuppgifter, som kräver föga yrkeskunskaper, är invandrarna. Statistiska uppgifter härom saknas dock. Inte heller är det möjligt att med hjälp av statistiska data påvisa hur stor andel av samtliga anställda som har ett monotont arbete.

Arbetet måste vara skapande

En negativ inställning till arbetet är relativt vanlig. Detta anses av många med monotona, trista och pressande arbeten som något nödvändigt ont. Man lever och arbetar för att få ut så mycket som möjligt av fritiden. Men egentligen är det inte detta att arbeta, som man är missnöjd med. Missnöjet gäller arbetets villkor.

Så som arbetet är organiserat i det kapitalistiska samhället är uppkomsten av en negativ inställning till arbetet inte märklig. I debatten under senare tid har det sagts att fackföreningsrörelsen ägnat för litet uppmärksamhet åt arbetslivets villkor. Olika för lönarbetarna viktiga kampkrav ställs mot varandra.

Fackföreningsrörelsen påstås ha ägnat för mycket uppmärksamhet åt lönefrågor och arbetstidsfrågor och för litet uppmärksamhet åt att förbättra arbetslivets villkor. Men dessa krav kan inte ställas mot varandra. Den långa bruttoarbetstiden, det intensiva arbetstempot och kampen för kvinnornas jämställdhet med männen kräver en kortare arbetsdag. Fackföreningsrörelsen har inte ägnat för mycket uppmärksamhet åt lönekampen. Problemet ligger i stället i att lönekampen haft en felaktig inriktning. Den samordnade återhållsamheten i avtalsrörelserna har bl. a. lett till att ackordsarbetarna fått mycket blygsamma löneökningar, vilket i sin tur bidragit till den våldsamma uppressningen av arbetsintensiteten för dessa grupper.

För att en positiv inställning till arbetet skall kunna inställa sig krävs ett avgörande inflytande för de arbetande över produktionen och dess fördelning, liksom över de egna arbetsvillkoren. Det krävs en god lön, en bra arbetsmiljö och en arbetstid som är anpassad till utvecklingen i arbetslivet och samhället. Därtill kommer emellertid också att själva arbetet måste upplevas som meningsfullt och innebära utveckling av olika färdigheter. Arbetet måste vara i någon mening skapande. För detta krävs bl. a. att arbetet är varierat. Först då kan arbetet bli meningsfullt och skapa självtillit.

Ett arbete, som är monotont och rutinmässigt och som inte kräver några yrkeskunskaper eller att man får utnyttja inhämtade yrkeskunskaper, utvecklar inte människan och kan följaktligen aldrig i längden vara tillfredsställande. Det kommer förmodligen alltid att finnas en del

enkla och monotona arbetsuppgifter. Samhället borde emellertid vara organiserat på ett sådant sätt att ingen skulle behöva ägna sig enbart åt sådant arbete, i varje fall inte annat än under begränsad tid. Det som försvårar en arbetsorganisation och arbetsformer som ger mening åt arbetet är det kapitalistiska systemet, där drivkraften är kapitalägarnas krav på högsta möjliga profit.

Ökad utsugning — ökad profit

I takt med den allt längre gående sönderdelningen av arbetsprocessen har det skett en våldsam ökning av arbetsintensiteten och en ökad utslagning av människor ur arbetslivet. Sönderdelning av arbetsprocessen och ökad arbetsintensitet har varit två av arbetsköparnas viktigaste metoder för att öka utsugningen och profiten.

Dessa rationaliseringsmetoder, som främst utarbetas i de privata företagen, förs nu i allt snabbare takt över också till statens industrier och affärsdrivande verk, till statlig förvaltning samt landstingens och kommunernas rationaliseringsverksamhet.

Orsaken till detta är den allt djupare krisen i det kapitalistiska systemet. Den s. k. offentliga sektorn, där det inte bedrivs någon vinstgivande verksamhet, ställer med all rätt anspråk på en undan för undan ökad del av samhällets totala resurser. Men då skattepolitiken och hela den ekonomiska politiken utformas för att gynna de kapitalistiska storföretagen och säkra deras profiler och utveckling, kommer bl. a. kommuner och landsting i en allt svårare ekonomisk situation.

Följden har blivit en starkt ökad press på de anställda även på dessa sektorer av arbetsmarknaden. Arbetsköparna i staten, kommunerna och landstingen söker på olika sätt kompensera bristande ekonomiska resurser genom att tillämpa privatföretagens "rationaliseringar" — analys- och mätmetoder med åtföljande sönderdelning av arbetsprocessen.

Monotont arbete och olidligt högt arbetstempo är den dagliga realiteten för flertalet löneanställda på alla sektorer av arbetsmarknaden. De här beskrivna tendenserna i riktning mot att allt fler lönarbetare får ett monotont arbete i kombination med en ständigt ökad arbetshets och utslagning finns inbyggda i det kapitalistiska samhällssystemet.

Först genom en övergång till ett socialistiskt samhällssystem skapas förutsättningarna för en förändring av arbetsprocessen och arbetsintensiteten i en sådan riktning att maskinen och arbetsprocessen blir människans tjänare i ett vettigt arbetstempo i stället för som nu tvärtom. Inte heller då kommer förändringarna att ske automatiskt. Det kommer att krävas mycket övervägande och många särskilda åtgärder.

Även under kapitalismen kan och måste dock mycket uträttas för att lindra monotonin och hindra arbetshets och utslagning ur arbetslivet. Men dessa åtgärder måste utgå från insikten att Sverige är ett högt ut-

vecklat kapitalistiskt samhälle, där arbetsköparna ständigt finner nya metoder för att skärpa utsugningen och omforma samt avväpna krav som lönarbetarna ställer, så att utvecklingen gynnar kapitalägarna.

Ny kapitalistisk arbetsorganisation

Under senare år har även kapitalisterna och deras organisationer, bl. a. SAF och dess medlemsförbund, börjat uppmärksamma de problem som sammanhänger med den ständiga sönderdelningen av arbetsprocessen och att allt fler får monotona och enkla arbetsuppgifter. De stämningar detta föder upplevs som ett hot av arbetsköparna. Men när dessa nu engagerar sig i en försöksverksamhet med ny arbetsorganisation, s. k. självstyrande grupper eller produktionsgrupper med arbetsrotation eller arbetsväxling, så är det främst därför att de funnit att denna arbetsorganisation leder till bättre utnyttjande av arbetstiden och högre arbetsintensitet.

Dessa frågor — och förslag som genomförda skulle förbättra lönarbetarnas situation och försvåra för arbetsköparna att utnyttja den nya arbetsorganisationen för att öka pressen på de anställda — har av vänsterpartiet kommunisterna tagits upp i motion 1975/76: 754 till innevarande riksmöte.

Vi skall här bara kortfattat redogöra för några drag i utvecklingen under senare år för att visa hur arbetsköparna kan utnyttja riktiga krav på demokratisering av arbetslivet och det alltmer utvecklade partssamarbetet till sin förmån.

I slutet av 1960-talet uppmärksammades på allvar vilket hinder för demokratisering av arbetslivet som den hierarkiska uppbyggnaden av företagen utgör samt problemen med den ständiga sönderdelningen av arbetsprocessen.

Decentralisering av stabsfunktionerna i företagen till mindre enheter och införande av s. k. självstyrande grupper med arbetsrotation eller arbetsväxling framställdes som kungsvägen för demokratisering av arbetslivet.

En omfattande försöksverksamhet kring detta har bedrivits i intimt samarbete mellan SAF, LO och TCO, främst i Utvecklingsrådet för samarbetsfrågor. SAF har nyligen genom sin tekniska avdelning utvärderat denna försöksverksamhet i 500 företag och dragit de teoretiska slutsatserna för framtidens arbetsorganisation.

Principen för denna kan i korthet anges som följer:

Stabsfunktionerna decentraliseras ner till de olika enheterna i koncernerna och storföretagen. De lägre enheterna får inom givna ekonomiska ramar fatta självständiga beslut. Den centrala staben i koncernen och storföretagen minskar i storlek. Men den befolkas samtidigt av en mer kvalificerad elit, som inte minst är utbildad i nya samarbetsformer och

manipulation av de anställda. Produktion och administration närmas varandra och bör i nya produktverkstäder byggas integrerade. Arbetsorganisationen i övrigt bör på såväl verkstäder som kontor bygga på s. k. självstyrande grupper eller, som de också kallas, produktionsgrupper. Löneformen skall vara prestationslön för arbetslagen. Nya och mer avancerade prestationslönesystem utvecklas.

Arbetsledaren skall ha en ny roll i produktionsgrupperna. Han eller hon skall inte längre vara ordergivare och arbetsfördelare. I stället skall arbetsledaren fungera som gruppens samordnare. Arbetsledaren skall på ett nytt sätt vara företagsledningens förlängda arm i gruppen. Han eller hon skall vara mottaglig för gruppens synpunkter och kritik och skall samtidigt träna gruppen i ett utvidgat samarbete för att göra gruppen till en så effektiv produktionsenhet som möjligt.

För att tränas i att motta kritik skickas arbetsledande personal till dyrbar sensitivitetsträning och andra kurser. Sensitivitetsträningen är värd särskild uppmärksamhet. Flera fackliga organisationer — bland annat Gruvtolvan — vägrar skicka sina medlemmar till sensikurserna. Dessa och många andra kursers målsättning är att bryta ned motsättningar mellan företagsledning och anställda. "Verkställande direktören — din chef — är också bara en människa", har varit budskapet till arbetare som varit med på kurser i gruppträning.

Decentralisering av stabsfunktionerna i koncerner och storföretag, en ny roll för arbetsledarna och nya, mer avancerade prestationslönesystem i framtidens arbetslag, där arbetsrotation skall vara regeln, är de viktigaste hörnpelarna i arbetsköparnas strategi. Arbetsköparna utövar sin ledning på ett nytt och smidigare sätt.

Samarbete med kapitalisterna förstärker många av de negativa tendenser för lönarbetarna som finns inbyggda i denna nya arbetsorganisation. Arbetsköparna, som har den avgörande makten i kraft av sitt ägande, kan i många fall genomdriva denna typ av arbetsorganisation mot de anställdas vilja.

Kamp för verklig demokratisering

Men det lönarbetarna måste sätta emot är inte samarbete utan kampkrav och villkor som gör att den nya arbetsorganisationen med bl. a. arbetsrotation inte leder till ökad utsugning utan i stället till ett meningsfullare, mindre monotont och mindre pressande arbete.

Det karakteristiska för det sista årtiondets allt intensivare debatt om förnyelse av arbetslivets villkor och demokratisering har varit att varken regeringen, de borgerliga partierna eller de fackliga centralorganisationernas ledningar ställt upp grundläggande sociala mål, som skall förverkligas.

När regeringen nu presenterat sitt lagförslag i de s. k. paragraf 32-

frågorna dyker en berättigad oro upp även bland dess egna anhängare. I Aftonbladet den 20 januari ställer LO-tidningens facklige redaktör Åke Olsson den oroande frågan: "Företagsdemokrati — i vems intresse?" Han befarar att det inte blir någon reell maktförskjutning till lönarbetarnas förmån och att resultatet främst blir att lönarbetarna och deras fackliga organisationer blir ansvariga "för att skiten kommer fram ur maskinerna i den takt som arbetsgivarna bestämmer".

Aftonbladets facklige redaktör efterlyser i stället sociala mål för den förnyelse av arbetslivets villkor som utlovats och bidrar själv med tänkvärda målsättningar:

Nå, men låt oss i stället utgå från att reformerna i sina huvuddelar är framsprungna ur en politisk vilja att verkligen förändra tillvaron för människorna.

Jag vill inte alls utesluta att det kan vara på det sättet.

Men om reformeringen är en politisk viljeyttring då måste man samtidigt konkretisera förväntningarna något mer än vad som sker i utredningar och lagar.

Det måste gå att sätta upp vissa rent kvantitativa mål under låt oss säga en tioårsperiod.

HÄR ÄR NÅGRA områden där jag anser att man måste kunna avläsa om de nya ambitionerna inom arbetslivet verkligen spelar en avgörande roll:

- *Antalet sjukskrivningsdagar* i de produktiva åldrarna nedbringas (eftersom reformerna kommer att ha ett avgörande positivt inflytande på den fysiska och psykiska arbetsmiljön)
- *De arbetshandikappade* människorna kommer i en helt annan omfattning än tidigare att beredas plats i produktionen.
- Tendensen till ökad förtidspensionering brytes radikalt. (I dag finns 300 000 förtidspensionärer i Sverige. Det är en fördubbling på tio år.)
- Arbetsplatserna ser inte längre ut som fängelser. En otrolig utveckling kommer att ske när det gäller arbetsplatsernas utformning, inte minst mot bakgrunden av sociala och kulturella krav.

Det här är några exempel. Det fins många många fler som skulle kunna ge en föreställning om de ändringar av arbetsvillkoren som efterlystes i LO-utredningen till 1971 års kongress.

En verklig demokratisering av arbetslivet, maktbefogenheter åt lönarhetarna och deras fackliga organisationer samt en arbetsorganisation, som gör arbetet mindre monotont, mer meningsfullt och mindre pressande kan givetvis aldrig komma till stånd efter SAF:s uppställda målsättningar eller genom ett utökat samarbete mellan kapital och arbete.

Vänsterpartiet kommunisterna har i många sammanhang — även i motioner till detta riksmöte — fört fram krav på nya målsättningar och konkreta lagfästa demokratiska rättigheter för lönarbetarna.

De problem som sammanhänger med monotonin och hetsen i arbetslivet måste angripas med en rad åtgärder. Vi hänvisar här till väckta motioner. Men det behövs också en bättre kartläggning av och statistik över omfattningen av monotona och stressande arbeten i olika branscher

på alla sektorer av arbetsmarknaden. Sådana statistiska uppgifter saknas nu nästan helt. Folkräkningarnas yrkesredovisningar är inte utförda på ett sådant sätt, att det är möjligt att dra några slutsatser om hur många människor som sysslar med ett monotont arbete, och såvitt känt saknas andra undersökningar. Statistiska undersökningar, ägnade att belysa arbetsmonotonins problem, bör därför komma till stånd.

Alla de åtgärder som är möjliga måste vidtas i syfte att förändra arbetsprocessen i en sådan riktning att antalet monotona arbetsuppgifter blir färre. Skadeverkningar av monotoni i arbetet är ett problem som också arbetarskyddet bör ägna sig åt. Regler bör införas som ger personer med monotont arbete rätt att efter en viss tid övergå till ett annat arbete.

Därutöver är det nödvändigt att riksdagen uttalar en bestämd målsättning för kommande reformer på arbetsrättens och arbetslivets områden. Denna målsättning skall vara ett stöd för lönarbetarnas strid för reformer som underlättar kampen mot monotonin, arbetshetsen och utslagningen.

Hemställan

Med hänvisning till det anförda föreslås

1. att riksdagen hos regeringen hemställer om utredning och kartläggning av förekomsten av monotont arbete inom olika branscher på alla sektorer av arbetsmarknaden och åtgärder för att minska detta,
2. att riksdagen uttalar att arbetstillfredsställelse, god fysisk och psykisk arbetsmiljö utan arbetshets och utslagning samt trygghet i anställningen skall vara överordnade målsättningar vid reformeringar av arbetsrätten och arbetslivets villkor och att frågan om ökad effektivitet får underordnas dessa målsättningar.

Stockholm den 26 januari 1976

C.-H. HERMANSSON (vpk)

KARL HALLGREN (vpk)

SUNE OLSSON (vpk)

i Stockholm

JOHN MAGNUSSON (vpk)

i Kristinehamn

TORE CLAESON (vpk)

LARS-OVE HAGBERG (vpk)

i Borlänge

KARIN NORDLANDER (vpk)